

ACTIVITATEA FILOLOGICĂ A LUI MATEI NICOLAU

DE

IOANA NICHITA și MARIA BĂLTĂCEANU

Opera lui Matei Nicolau, rod al unei activități intense și cuprinzătoare, risipită în numeroase publicații din țară și străinătate, nu a constituit încă obiectul unei prezentări globale. De aceea, pentru o mai bună cunoaștere a ei, socotim necesară înfățișarea variatelor domenii ale filologiei clasice abordate de savantul român, subliniind totodată valoarea contribuției sale științifice.

Problemele de metrică și accentuare latină au reprezentat pentru Matei Nicolau o preocupare constantă. Este unanim recunoscută valoarea tezei sale pentru obținerea diplomei la École des Hautes Études, *L'origine du «cursus» rythmique et les débuts de l'accent d'intensité en latin*, în care își propunea să rezolve atât de dificila și dezbătută pe atunci problemă a «cursus»-ului, adică a prozei ritmate accentuale, înfloritoare în Evul Mediu.

La data apariției cărții, în 1930, originea «cursus»-ului era o chestiune în care nu se spusese încă cuvântul definitiv. Lucrările lui Laurand și Novotný¹ încercau să cuprindă numeroasele studii întreprinse în această direcție, care se datorau unor personalități cu renume: L. Havet, W. de Groot, A. Benett. L. Laurand sublinia pericolul pe care-l reprezenta ignorarea realității de către cercetătorul care ar îmbrățișa această chestiune².

În general, în afara controverselor existente între diferiții cercetători, majoritatea plasau apariția «cursus»-ului la sfârșitul secolului IV sau începutul secolului V e.n. Ipoteza lui Havet nega orice influență a accentului până în secolul al VII-lea e.n., chiar până în epoca merovingiană.

Evitînd ipotezele, Nicolau pornește de la interpretarea textelor provenite din epoci succesive, pe care le luminează cu ajutorul istoriei limbii. Din concluziile interpretării textelor, autorul reușește să marcheze epoca schimbării caracterului ritmului latin și să demonstreze că apariția «cursus»-ului în secolul al III-lea e.n.

---

¹ L. Laurand, *Études sur le style des discours de Cicéron et une esquisse de bibliographie de «Cursus»*, 1925.

Fr. Novotný, *État actuel des études sur le rythme de la prose latine*, 1929.

² Cf. REL, V, 1927, p. 73—74.

este o consecință a transformării accentului muzical latin în accent intensiv, care putea să servească drept bază unui nou sistem ritmic.

Adept al școlii franceze de lingvistică, el consideră ritmul prozei un fapt de limbă care trebuie studiat în evoluția lui istorică, în tipul de proză ritmată oglindindu-se fidel ritmul natural al limbii vorbite. Astfel pusă problema, o soluție definitivă asupra originilor «cursus»-ului dă cheia unor variate chestiuni privitoare la natura și evoluția accentului latin, deoarece ritmul «cursus»-ului este fondat pe accentul intensiv. Urmărind istoria prozei ritmice latine, autorul pornește de la doctrina tradițională a școlii franceze de lingvistică, susținută de Havet, asupra caracterului primordial muzical al accentului și a transformării lui în accent intensiv. Ca urmare, se angajează în disputa asupra naturii accentului, împotriva școlii germane și a celei engleze, care făcuseră o adevărată dogmă din susținerea caracterului intensiv al accentului latin.

Demonstrația lui Nicolau reprezintă confirmarea doctrinei franceze, ilustrată de datele oferite de textele unor epoci diferite. Forma de realizare a prozei ritmice clasice este clauzula ciceroniană, caracterizată prin dispunerea cantității în ultimele silabe ale frazei, indiferent de lungimea cuvântului, în timp ce accentul latin, muzical în epoca clasică, nu îndeplinea o funcție ritmică. Nicolau caracterizează transformarea accentului latin ca un proces cu o evoluție lentă, ale cărui rezultate sînt urmarea unor tendințe vechi ale limbii latine. Debilitatea părții finale a cuvîntului, încă dintr-o epocă foarte veche, oferea un teren propice pentru acțiunea accentului de intensitate. Transformarea accentului este atestată de faptul că, începînd cu secolul III e.n., silaba purtătoare a accentului, de această dată intensiv, capătă un relief particular și devine «virful ritmic»¹ al cuvîntului, datorită intensității sale. Astfel accentul devine «animus uocis», după expresia gramaticului Pompeius, afirmîndu-se prin aceasta legătura dintre accentul intensiv și individualitatea cuvîntului fonetic.

Fenomenul apare concomitent cu semnele dispariției corelației de cantitate, observată de gramaticii secolului III, care semnalează scurtarea silabelor lungi finale, lungirea celor scurte accentuate, imposibilitatea recunoașterii celor lungi prin poziție și caracterul artificial și convențional al lungirii prin poziție.

Proba neîndoioasă că funcția ritmică a fost preluată de accent este identificarea acestuia cu elementul caracteristic ritmului, *arsis*-ul. La început, *ictus*-ul, care în perioada clasică sublinia timpul tare, *arsis*, consta din baterea măsurii în timpul recitării. Cu ajutorul interpretării textelor gramaticilor, Nicolau arată că din secolul III e.n. apare întotdeauna la timpul tare un sunet pronunțat mai intens, denumit «*ictus vocal*»². Între *ictus*-ul vocal și accentul intensiv există o identitate de natură care duce la confundarea lor. Prin aceasta se afirmă noua formulă ritmică, iar *ictus*-ul vocal reprezintă adaptarea ritmului metric la noul stadiu lingvistic. În secolul III e.n., gramaticul Marius Plotius Sacerdos, în tratatul *Ars grammatica*, reglează clauzula în așa fel încît acțiunea accentului devine evidentă și cantitatea nu mai joacă nici un rol. Cu aceasta, înregistrăm dispariția ritmului cantitativ al clauzei și înlocuirea lui prin noul sistem ritmic în proză, reprezentat de *cursus*. Practica scriitorilor de mai târziu, încercările lor de a se adapta noului sistem ritmic, confirmă concluziile oferite de lucrarea lui Marius Plotius Sacerdos.

¹ Matei Nicolau, *L'origine du «Cursus»*... p. 65.

² Matei Nicolau, *op. cit.*, p. 78.

Așadar, apariția ritmului accentual în secolul al III-lea reprezintă confirmarea dispariției corelației de cantitate și a desăvârșirii transformării accentului muzical în accent intensiv¹. Tot acest proces lent este cuprins între două date: secolul I e.n., când nu există atestări ale prezenței accentului intensiv și ale dispariției corelației de cantitate, și secolul III, când aceste două fenomene devin evidente. Astfel este stabilită « etapa decisivă », cum o numise Meillet, a evoluției care conduce prin transformări lente de la indo-europeană, la limbile romanice².

Putem spune că lucrarea lui Matei Nicolau *L'origine du «Cursus» et les débuts de l'accent d'intensité en latin* rezolvă problema originilor prozei ritmate accentuale și încheie prin caracterul ei definitiv această direcție de studiu. După cum spunea A. Meillet, într-o foarte elogioasă recenzie: « Son livre est définitif, parce qu'il traduit fidèlement les données dont on dispose »³.

Conștient de importanța rezultatelor sale și de justetea lor, Nicolau rămâne un susținător tenace al existenței originare a accentului muzical și al transformării lui în cel intensiv⁴. Luminate de această concepție, cele două studii de mai târziu reprezintă o aprofundare a unor probleme pe care autorul le atinsese deja în cartea sa.

În studiul *Les deux sources de la versification latine accentuelle* demonstrează că apariția versificației accentuale este condiționată direct de caracterul intensiv al accentului. În condițiile lingvistice ale secolului III, accentul intensiv alterează sistemul ritmic cantitativ, precipitând dispariția corelației de cantitate, încît hexametrul nu mai poate dăinui. Ca o reacție la acest fapt, apar tentative de adaptare la noul ritm, cum este cea a lui Commodianus. Rima, una din caracteristicile noii versificații, se naște în cadrul prozei, provenind din vechiul homoioteleuton al retorilor. Tendința vechilor retori asociază acestei figuri isocolonul (egalitatea membrilor frazei). Nicolau, opunându-se lui W. de Groot, fixează începuturile noului sistem de versificație la începutul secolului al VI-lea e.n.⁵ Prin explicarea ingenioasă a originii rimei moderne sînt stabilite ca surse ale versificației accentuale tehnica oratoriei și ritmul accentual.

Istoria «cursus»-ului va fi reluată de Nicolau într-un studiu din 1932: *Notes sur l'histoire du «Cursus»*. Delimitînd existența «cursus»-ului pînă în secolul al XIV-lea, lucrarea este menită să fie o bază teoretică pentru studii de latină medievală, deoarece anumite trăsături cronologice ale «cursus»-ului aduc rezolvarea unor chestiuni de autenticitate și datare a textelor medievale.

Într-o parte a lucrărilor sale, M. Nicolau tratează probleme referitoare la individualitatea cuvîntului fonetic latin, la tăria silabelor, tăria silabei inițiale și finale și, în ultimă instanță, la raporturile existente între picior și cuvînt în versificația latină.

Se remarcă prin subtilitatea demonstrației un mic studiu apărut în 1938: *L'écriture et l'histoire du mot phonétique en latin*. Respingînd ipoteza lui Safarewicz cu privire la originalitatea procedului separării cuvintelor în ortografia latină,

¹ Matei Nicolau, *op. cit.*, p. 42: «En latin par conséquent l'apparition du «Cursus» dépendait de la transformation de l'accentuation en même temps que de la disparition de la quantité».

² Matei Nicolau, *op. cit.*, p. 81, 82.

³ Recenzia lui A. Meillet la *L'origine du «Cursus»*, ... în *Bul. de la Soc. de Ling. de Paris*, tom. 31, 1931, p. 104.

⁴ Cf. recenzia lui Nicolau la Thomas Fitz Hugh, *The Indoeuropean accent...*, 1937, în REL, 1938.

⁵ Cf. REL, 1931, fasc. 4, p. 189.

Nicolau susține că apariția lui se datorește unui împrumut de la etrusci, într-o fază când sentimentul net al unității fonetice a cuvîntului latin nu exista încă. Separarea cuvintelor devine clară și constantă numai în momentul în care cuvîntul fonetic își cîștigă propria fizionomie, cu opoziția caracteristică între silabele interioare, inițiale și finale, moment în care individualitatea cuvîntului fonetic devine un fapt evident pentru latină.

Din aceeași sferă de preocupări, privind structura cuvîntului fonetic, făcea parte și teza sa încă neterminată, pentru doctoratul în litere la Sorbona: *Raporturile dintre colometrie și stichometrie în legătură cu tehnica oratorică antică*.

În domeniul morfologiei și al sintaxei latine, Matei Nicolau a adus de asemenea importante contribuții. Sînt direcții de studiu în care se angajează în ultima perioadă a scurtei sale vieți și în care ar fi avut de spus un cuvînt greu.

Interesul său pentru gramatică este dezvăluit de originala sa teză pentru titlul de doctor în Litere: *Originile propoziției infinitive în limbile clasice*. Ipotezele sale îndrăznețe, furnizate de cercetările în domeniul latinei juridice, i-au sugerat prezentarea unei teorii noi în această problemă. Pînă la lucrarea lui Nicolau, era în general acceptată teoria elenistului austriac Georg Curtius, după care acuzativul cu infinitiv a apărut mai întîi pe lingă verbe tranzitive, obiectul direct al verbului regent fiind considerat ca subiectul în acuzativ al infinitivului. De aici construcția s-ar fi extins și la unele verbe intransitive. Originea propoziției infinitive, după Curtius, era deci legată de reacțiunea verbală.

Matei Nicolau respinge această teorie observînd în primul rînd că ea nu e sprijinită de fapte. Tocmai verbele tranzitive încep să se construiască destul de tîrziu cu acuzativul cu infinitiv, pe cînd verbe intransitive urmate de această construcție apar din primele texte latinești și grecești. Așadar «modelul ar fi mai recent decît copia, replica mai veche decît originalul»¹.

Pe de altă parte, Nicolau arată că este mecanică și explicația conform căreia apariția propoziției infinitive s-ar datora reacțiunii. Inexistentă în indo-europeana comună, reacțiunea este rezultatul unui îndelungat proces de evoluție, proces nedefinitivat la data scrierii primelor texte grecești și chiar latine. De altfel, din studierea sistemului verbal al diferitelor limbi indo-europene, reiese inexistența unui infinitiv propriu-zis în indo-europeana comună. Deci construcția propoziției infinitive este rezultatul unei evoluții paralele în greacă și latină, iar sfera ei de aplicare e diferită în cele două limbi. Cauzele apariției ei trebuie studiate în funcție de specificul fiecărei limbi în parte. Numai după aceea se pot trage concluzii de ordin mai general. Nicolau propune un alt drum pentru cercetarea originilor propoziției infinitive.

Există verbe care au putut fi urmate de diferite valori ale infinitivului și, independent de aceasta, au admis după ele cazul acuzativ. Situațiile în care putea apărea o asemenea alăturare întîmplătoare de acuzativ și infinitiv pe lingă același verb au fost destul de numeroase și importante pentru ca, în cadrul procesului general de trecere de la parataxă la hipotaxă, să se ajungă la închegarea unei construcții simțită tot mai mult ca unitară și subordonată verbului regent. Astfel se va pleca de la analiza valorilor infinitivului și ale acuzativului în afara cadrului subordonării pentru a vedea cum, din juxtapunerea lor, s-a format propoziția infinitivală.

¹ Matei Nicolau, *Originea propoziției infinitive*, p. 4.

Nicolau stabilește trei valori ale infinitivului grecesc, importante din acest punct de vedere. În timp ce valoarea imperativă a infinitivului explică întrebuințarea lui după verbe care exprimă voință sau necesitate, valoarea finală sau consecutiv finală poate fi folosită după verbele care exprimă ideea de: « a pune în mișcare », « a învăța pe alții », « a fi în stare ». În sfârșit, valoarea exclamativă — foarte rară în greacă, spre deosebire de latină — explică folosirea acestui mod după verbele care arată un sentiment.

În ce privește valorile acuzativului, subiect al infinitivului, autorul arată că unele verbe s-au construit întotdeauna cu acuzativul datorită sensului lor: verbele factitive, cauzative, cele care înseamnă: « a cere », « a învăța pe cineva », « a aminti ». Tendința de generalizare a acuzativului ca subiect al infinitivului e explicată de Nicolau prin existența acuzativului de relație specific limbii grecești. Din cauza valorii sale de a indica « persoana sau lucrul despre care e vorba în propoziție, adică obiectul pe care îl are în vedere subiectul vorbitor »¹, acuzativul de relație oferea posibilități de a fi folosit ca subiect al unui infinitiv. Apoi autorul analizează în parte fiecare categorie de verbe care se construiesc cu propoziția infinitivală și arată separat care a fost rolul inițial al infinitivului și respectiv al acuzativului. Concluzia este că acuzativul cu infinitiv a avut « o sferă de întrebuințare determinată de funcția proprie a fiecăruia dintre elementele sale »², deși construcția formează un tot organic, o unitate sintactică.

În latină, rectiunea este mai dezvoltată decât în greacă. Ar urma ca în acest caz teoria lui Curtius să-și găsească o aplicare mai largă. Arătând că ea nu ține seama de analiza din punctul de vedere istoric al faptelor gramaticale, Matei Nicolau o respinge printr-o argumentare nuanțată. Pe când acuzativul folosit singur are o valoare exclamativă, infinitivul independent are două valori: exclamativă și — mai rar ca în greacă — imperativă. Acuzativul și infinitivul exclamativ se pot combina într-o propoziție care păstrează această valoare și poate folosi la exprimarea unui sentiment. Alăturată unui verb *sentienti*, devine o subordonată completivă. Valoarea imperativă a infinitivului explică construcția infinitivală după verbele care arată un ordin.

Folosirea construcției după verbele *dicendi* a fost facilitată de verbul *dicere*, care, datorită sensului său original de « a arăta », a admis de la început un complement în acuzativ. Acuzativul după verbele impersonale sau în expresii ca *quid me dicis* este explicat prin valoarea de relație a acestui caz. Un rol important în extinderea construcției l-a avut în latină și infinitivul pasiv, care prin originea sa impersonală era mai apt să formeze o construcție infinitivală decât cel activ.

Propoziția infinitivală apărută în mod independent își precizează în interiorul fiecărei limbi sfera de utilizare datorită unei cauze proprii limbii respective. Elementul comun între greacă și latină este legătura între valorile infinitivului ca atare și sfera de întrebuințare a propoziției infinitivale. Comună e și direcția evoluției: de la juxtapunerea unor elemente inițial independente s-a ajuns la o construcție care se manifestă ca o unitate încheată. Nicolau afirmă că astfel de corelații între fenomenele sintactice sînt semnificative, ele ar putea să însemne pentru sintaxa istorică ceea ce înseamnă pentru fonetică și morfologie sistemele de corespondență.

¹ Matei Nicolau, *op. cit.*, p. 110.

² Matei Nicolau, *op. cit.*, p. 69.

Dificultatea problemei și faptul că în sintaxa istorică majoritatea explicațiilor nu pot depăși faza ipotezei, nu îngăduie o apreciere definitivă asupra contribuției lui Matei Nicolau în explicarea originilor propozițiilor infinitivale. Prin superioritatea metodei folosite, lucrarea sa rămîne un model de demonstrație științifică.

Studiul *Remarques sur l'origine des formes périphrastiques passives et actives* a suscitat o vie dispută cu savantul polonez Kuryłowicz¹. Nicolau demonstrează că funcția temporală dublă (prezent și preterit), acordată în limbile romanice formelor perifrastice pasive de prezent, nu este o inovație relativ recentă, potrivit părerii generale, susținută și de Kuryłowicz, ci se datorește unei apropieri și confuzii între *amatur* și *amatus est*. Aceasta apare ca urmare a existenței mai vechi a unui sistem complex al pasivului, cu o formă de infectum — *amatur*, de perfectum — *amatus fuit* și o formă intermediară *amatus est*, pe care adesea o găsim confundată cu *amatus fuit*, datorită valorii sale temporale ambigue. Ca reacție la aceasta, latina scrisă depune un efort sistematic pentru menținerea opoziției *amatus est* și *amatur*, ducînd la apropierea dintre vechea formă de perfectum și cea intermediară și chiar la confuzia lor. Limbile romanice au menținut tendința populară pentru care distincția *amatur* și *amatus est* nu era netă, forma *amatus est* comportînd și valoarea de preterit și pe cea de prezent.

În contradicție cu J. Kuryłowicz, care considera construcția perfectului perifrastic activ *habeo* + *participiul* ca o inovație a latinei vulgare, prin transformarea mecanică a expresiei *mihi factum est*, Nicolau susține că aceasta e derivată din construcția *habeo* + *infinitivul*, care însemna «eu pot», construcție existentă încă în latina clasică, cu un sens puțin diferit. Deși construcția cu *habeo* se întîlnește din timpuri foarte vechi, valoarea proprie a lui *habeo* se menține distinct pînă tîrziu.

În concluzie, Nicolau subliniază originea foarte recentă a construcției perfectului perifrastic activ, care prezintă o mare diversitate și evoluție în domeniul romanic, în contrast cu fixitatea și unitatea prezentată de perifrasticul pasiv.

În articolul *Originea infinitivului de scop în limba latină*, Nicolau susține ideea că influențele străine în domeniul gramatical nu pătrund și nu se mențin în limbă decît dacă corespund anumitor tendințe și necesități. Infinitivul de scop, dezvoltat și necesar în limba greacă, este asimilat de latină în anumite locuțiuni. La început, expresia *dare bibere*, un calc după locuțiunea grecească *δός πιεῖν*, apare o dată cu împrumutul unor obiceiuri grecești în felul de a servi băutura. După acest model, infinitivul de scop se extinde și asupra altor verbe din aceeași sferă semantică. Dar expresiile acestea vor fi eliminate de limba vorbită încă înainte de a fi pe deplin încetățenite. După verbele *ire* și *mittere*, infinitivul de scop apare doar la poezii la care influența modelului grec este vizibilă. Deci, infinitivul de scop, nefiind necesar în limba latină, nu este asimilat decît parțial în sintaxa verbului latin.

În afară de cele care au văzut lumina tiparului, Matei Nicolau avea în pregătire multe studii de morfologie și sintaxă latină, printre care unul asupra recompoziției verbelor².

¹ În articolul citat, apărut în 1936, în *Bul. Ling.*, nr. 4, p. 15—30, M. Nicolau combătea teoriile lui J. Kuryłowicz cuprinse în articolul *Les temps composés en Roman*, din *Prace filologiczne*, XV, 1931, p. 448—453. Numărul din 1937 al revistei *Bul. Ling.*, în articolul *À propos des temps composés en Roman*, p. 195—199, cuprinde răspunsul lui Kuryłowicz la obiecțiile aduse de Matei Nicolau.

² Cf. *Necrologul* scris de acad. Al. Graur, în *Bul. Ling.*, 1938, p. 266.

Cercetările sale în domeniul vocabularului latin sînt legate strîns de domeniul juridic, prezentîndu-se în forme reduse de studii sau note. Ceea ce le caracterizează sînt finețea observațiilor și felul în care autorul știe să exploateze cunoștințele sale de drept. Interesat și de aspectul medieval al vocabularului latin, propune, în 1933, la Societatea de Studii Latine, un proiect de unificarea termenilor medicali prin latină. Proiectul acesta este materializat prin colaborarea sa la elaborarea Dicționarului termenilor medicali latinizați, editat de Union Médicale Latine.

Pasiunea pentru descoperirea amănuntului, pentru exactitate, îl călăuzește în cercetările sale privind critica de text. De o valoare excepțională sînt interpretările lui Nicolau asupra *Instituțiilor* lui Gaius, interpretări acceptate fără rezerve de cei mai mari specialiști¹. Din păcate, ediția completă și definitivă a *Instituțiilor* lui Gaius, pentru care Nicolau cheltuisese multă trudă, n-a văzut lumina tiparului. De asemeni, avea în pregătire o monografie asupra criticii verbale a textelor juridice, la baza căreia stătea considerarea textelor ca « vivantes », adică expuse alterării de către comentatori².

Temeinica muncă cu textul, continua lui tendință de a-l valorifica științific, se vede în felul în care știe să-i citească pe gramatici și pe jurisconșulți.

Respectul pentru text primează în cercetările sale filologice. Nicolau urmărește întotdeauna valorificarea textului în lumina realităților social-politice în care a fost scris. El susține că expresia *sine sacris hereditas*, care înseamnă « moștenire fără sarcinile cultului familial », reflectă o anumită realitate istorico-juridică, părăsirea cultului familial al moștenirii prin anumite subterfugii juridice³. Expresia, care apare în mod singular la Plaut, marchează tocmai această epocă de zdruncinare a puterii părintești, a tradiției, pentru care ne stă mărturie întreaga operă plautină.

Un caracter puțin deosebit față de preocupările dominante ale lui Nicolau îl are articolul: *Un aspect al concepției destinului în Eneida*. Aici autorul fixează semnificația conceptului ca un sincretism între influențele elenistice și anumite aspecte care apar în ceremoniile cultului public roman.

Matei Nicolau a accentuat necesitatea unei perspective istorice și în stilistică: « Istoria stilului, a procedeeleor de expresiune, ar trebui studiată ca și gramatica istorică. Arta de a scrie este supusă și ea acelorasi legi care domină întreaga activitate umană »⁴. Deci procedeele de expresie trebuie privite ca fapte în mod obiectiv determinate istoric. În *Cîteva particularități ale stilului antic*, referindu-se în special la repetițiile ciceroniene, le studiază în corespondența lor cu teoriile de retorică contemporană și în raport cu posibilitățile specifice de expresie ale limbii latine.

Intensa lui activitate în domeniul filologiei clasice și al dreptului roman, disciplina de studiu riguroasă pe care și-o impusese i-au adus, din cauza constituției sale fizice debile, o moarte prematură, mai înainte de a fi ajuns la maxima

¹ Cf. Ferd. de Visscher, *Le Ius publice respondendi*, Rev. Hist., 1936, p. 618, articol în care autorul folosește ipoteza filologică a lui Matei Nicolau, conf. și Rev. Hist., 1936, fasc. 4, p. 751—768.

² Cf. REL, 1934, p. 35.

³ Matei Nicolau, *Sine sacris hereditas*, în Orpheus, III, 1927, p. 158.

⁴ M. Nicolau, *Cîteva particularități ale stilului antic*, în Rev. Cl., 1930, p. 162.

realizare. Deși cariera sa științifică n-a durat decât 10 ani, Matei Nicolau a lăsat în filologia clasică și în dreptul roman lucrări de valoare excepțională.

Sfera preocupărilor sale a îmbrățișat probleme de metrică și accentuare, gramatică, vocabular, stilistică. Deși ocupându-se de domenii diferite ale filologiei clasice, unele cerând o înaltă specializare, opera sa este unitară datorită concepției sale rigurose științifice. Format de școala lingvistică sociologică a lui Meillet, studiile sale sînt fundamentate și străbătute de principiul raportului dintre limbă și societate în condiționarea lor istorică.

În studiile sale Nicolau remarcă influența directă a realităților social-politice asupra părții de conținut a cuvîntului, explicînd evoluțiile de sens, sau nuanțele pe care le primește cuvîntul într-un anumit context prin realitățile contemporane operei respective. Procedeele de expresie sînt scoase de sub semnul arbitrariului absolut al scriitorului și considerate ca determinate în ultimă instanță de limba vorbită. Rezolvarea atît de completă și definitivă a problemei «cursus»-ului se datorește aplicării acestei concepții. În timp ce majoritatea cercetătorilor considerau «cursus»-ul ca o creație tîrzie a scriitorilor, apărută independent de influența schimbărilor prin care a trecut limba latină, Nicolau își fundamentează demonstrația pe legătura dintre ritmul prozei ca procedeu de expresie și evoluția înregistrată de limba vorbită.

Faptul că Matei Nicolau a criticat cu claritate acele doctrine care «ar vrea ca opera literară să fie studiată independent de autor și de mediul în care s-a născut»,¹ ne face să regretăm că n-a abordat mai mult domeniul literar, în care ar fi adus o prețioasă contribuție.

Un lucru demn de remarcat în ce privește concepția lingvistică a lui Matei Nicolau este faptul că evita să generalizeze rolul societății în apariția unor schimbări în structura limbii, arătînd că anumite transformări de structură își au originea în tendințele intrinsece ale limbii.

Căutînd motivul evoluției în structura internă a limbii, M. Nicolau nu absolutează importanța legilor lingvistice și se ridică împotriva exagerării neogramaticilor. Folosind o veche formulă el spune: «*inclinant non necessitant*».

O dată cu sublinierea caracterului de sistem al verbului latin, Nicolau a evidențiat tăria și rezistența sistemului gramatical față de influențele străine. Pătrunzînd în domeniul gramatical prin intermediul împrumuturilor de vocabular, formele gramaticale de origine străină nu sînt asimilate decât dacă corespund unor anumite necesități ale limbii.

Privind limba în continua sa evoluție, Matei Nicolau în studiile sale monografice consideră apariția anumitor trăsături lingvistice ca momente ale evoluției înregistrate de-a lungul istoriei limbii. Corecta fixare cronologică a apariției fenomenelor se datorește interpretării materialului faptic în lumina unei juste perspective istorice. Studiile sale sînt exemple de aplicare practică a raportului dintre diacronie și sincronie.

Iustetei concepției sale i se adaugă o înaltă ținută științifică. Impresia pe care ți-o lasă lucrările sale este de definitiv și desăvîrșit: nefiind niciodată rob al bibliografiei consultate, rămîne un adept al cunoașterii ei totale și critice. Lui Matei Nicolau îi este caracteristică originalitatea ideilor și susținerea lor, chiar în opoziție cu cele mai autorizate păreri. Originalitatea și subtilitatea punctelor

¹ Cîteva particularități ale stilului antic, în Rev. Cl., 1930, p. 162.

sale de vedere își au izvorul în cercetarea critică și valorificarea maximă a textelor ce-i stăteau la dispoziție. Claritatea expunerii se adaugă logicii perfecte a teoriilor sale.

Timid și modest în relațiile sociale, în viața științifică este intransigent, curajos și drept. Recenziile sale sînt un model de probitate științifică, de justă și minuțioasă analiză critică. Prin originalitatea lor, recenziile se transformă în adevărate discuții precis fundamentate. Astfel, lucrările lui au devenit un bun cîștigat al științei și sînt folosite în cele mai importante lucrări de sinteză.

Încercînd să cuprindă în cîteva cuvinte trăsăturile personalității lui Matei Nicolau, J. Marouzeau scria la moartea acestuia: «L'originalité de ses vues, son sens aigu des problèmes, son aptitude à renouveler les questions faisaient prévoir de fécondes réalisations propres à faire honneur et à son pays, où une carrière venait de lui être assurée, et au nôtre, où il se déclarait fier d'avoir reçu sa formation scientifique»¹.

Personalitatea lui Matei Nicolau rămîne un exemplu de muncă dezinteresată și rodnică, dedicată căutării noului și adevărului științific.

---

¹ REL, 1938, p. 46, necrologul scris de J. Marouzeau.